

A jászóvári prépostság 17. század végi ábrázolása Joseph Peschka kamarai építész rajzán (1783)*

GYULAI Éva

Late 17th century depiction of the Premonstratensian Provostry Jászó (Jasov) on a drawing of cameral architect Joseph Peschka (1783)

There is a copy created in 1773 by Architect Joseph Peschka of the Zips Chamber in Kaschau/Košice (Zipser Kammer) about the 17th century depiction of the Premonstratensian Abbey of Jászó (today: Jasov, Slovakia) in the album kept in the Arad County Library's (Biblioteca Județeană 'Alexandru D. Xenopol', Arad, Romania) special collection (Inv. No. XIII. 265. / A. 3. 4-5. – Cl. 5.) The original drawing preserved in the the Premonstratensian library's property was published around 1900, but the copy of it drew by Peschka (Peska) has not been known until now.

The depiction also includes a legend, both on the original end-of-the-17-century picture and on the copy of Cameral Architect Peschka. It is apparent from the inscription that the original delineation is from the time of Bishop George Fenesy of Eger (Agria/Erlau/Jáger), who bore both the bishopric dignity of the Eger (Erlau/Jáger) and the Provost's title of Jászó (Jasov/Jessau) between 1687 and 1699. Bishop and Provost Fenesy was the one who rebuilt the buildings of the provostry that were seriously injured in the late 17-century anti-Hapsburg fights and estate wars in the Kingdom of Hungary. The legend with the numbering of the delineation also include the functions of the buildings at the end of the 17th century.

*

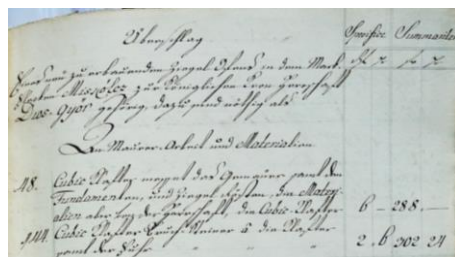
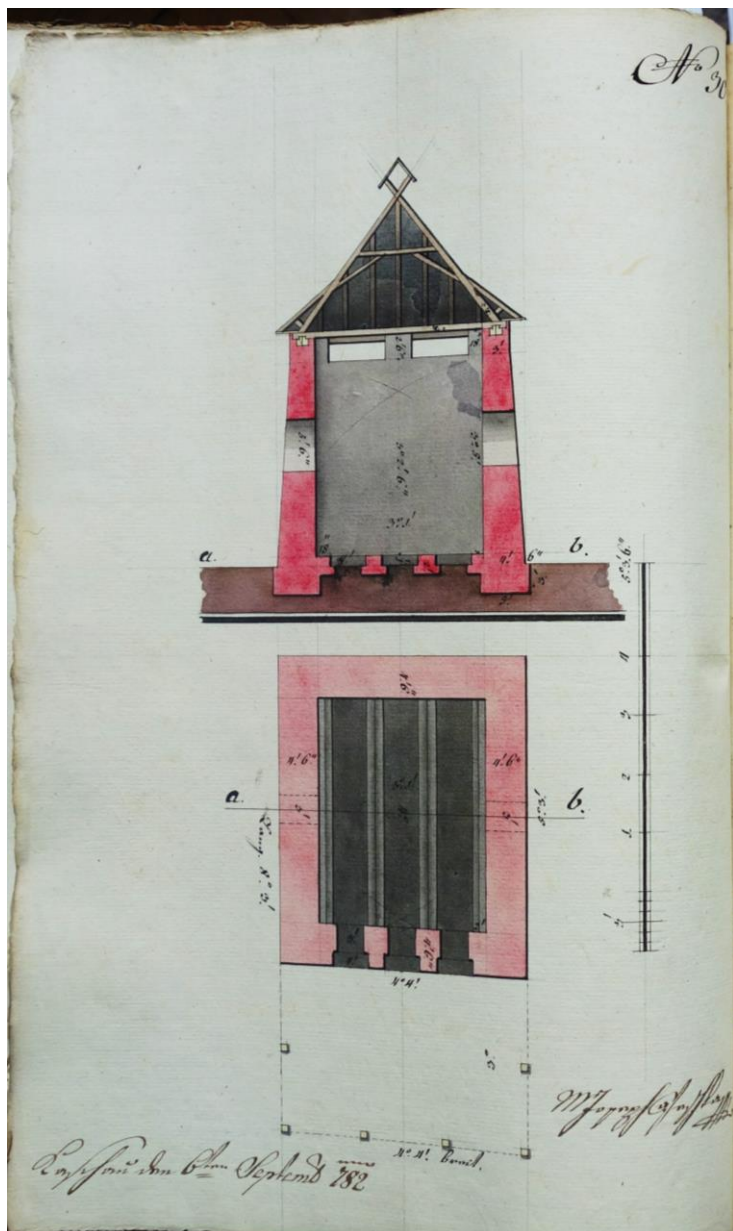
Joseph Marie Peschka (Joseph Maria Peska), a Szepesi Kamara 18. század végi adminisztrációjában működött építész tervrajzai, amelyeket egy albumban ma az „Alexandru D. Xenopol” Megyei Könyvtár (Biblioteca Județeană 'Alexandru D. Xenopol', Arad, Románia) örökség-gyűjteménye őriz,¹ főként a Szepesi Kamara kezelésében állt uradalmi objektumok építéséhez, illetve felújításához készültek az 1770/80-as években. A kamarai mérnök tervrajzai egy részét a diósgyőri kamarai uradalom mezővárosa, Miskolc uradalmi épületeiről készítette,² így 1782. szeptember 6-án Kassán egy Miskolcon felállítandó uradalmi tégláégető metszetét is lerajzolta (*erbauendem Ziegel Ofens in dem Markflecken Miskólcz zur königlichen Kron Herrschaft Dios-Győr gehörig*), a hozzátartozó költségvetéssel együtt, amely összesen 81 Ft 31 krajcárt tett ki.³

*A kutatást támogatta az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” c. projekt – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával.

¹ BJXA C. p. № 347.910. Eredeti jelzete: Aradi Királyi Főgimnázium Orczy-Vásárhelyi Könyvtára XIII. 265. / A. 3. 4-5. – Cl. 5. A tervrajzokra az Aradon kutatásokat végzett SZELESTEI NAGY László hívta fel a figyelmemet, amit ezúttal is köszönök. A kutatásban nyújtott segítségért Adriana CZIBULA könyvtárosnak tartozom köszönettel.

² GYULAI 2017

³ BJXA C. p. № 347.910. № 30.

1–2. J. M. Peschka terve
a miskolci tégláégetőhöz,
Kassa, 1782. szept. 6., részletek
(BJXA C. p. No 347.910. No 30.)
(BJXA felv.)

Peschka számos tervet készített a tokaji kamarai uradalom intézményeinek építéséhez,⁴ de albumában több fiktív, feltehetően építészeti könyvekből vett, illetve más tervezők munkáiról másolt épületrajz is szerepel. Ezek között tűnik fel a jászói prépostság 17. század végi ábrázolása, amelyet minden bizonnyal eredetiben láthatott a Kassához igen közeli jászói prépostságban, amelynek éppen 1750–1766 között építették fel ma is álló, Franz Anton Pilgram nevéhez fűződő reprezentatív barokk épületegyüttesét, a lebontott régi kolostor helyén. Peschka rajzán a régi jászói épületkomplexum egyes elemeit megszámozták, és a számok alapján a rajz alá írt jelmagyarázat az épület egyes részeinek megnevezését és funkcióját is tartalmazza:

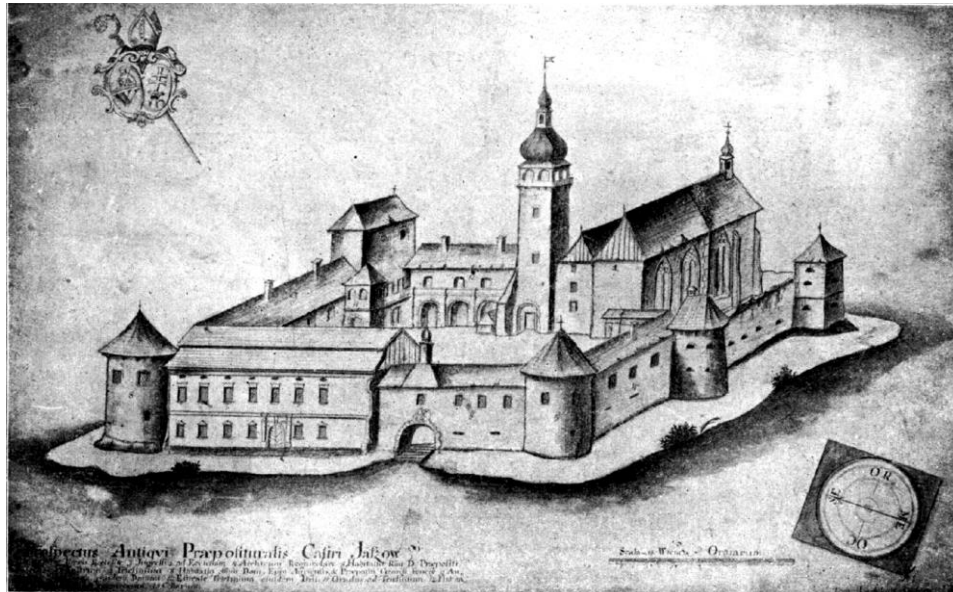
⁴ A tokaji Peschka-rajzokról készült tanulmány megjelenés alatt!

3. J. Peska: *Prospectus antiqui Praepositalis Castris Jászóv*, színezett tusrajz, 1783
(BJXA C. p. № 347.910, № 88. BJXA felv.)

Prospectus antiqui Praepositalis Castris Jászóv
[A régi préposti Jászóvár látképe]

1. <i>Templum</i> [Templom]	9. <i>Antiquum Triclinium ejusdem Domini</i>
[Ugyanezen úr régi ebédlője]
2. <i>Turris Ecclesiae</i> [Templomtorony]	10. <i>Aestivale Triclinium ejusdem Domini</i>
[Ugyanezen úr nyári ebédlője]
3. <i>Ingressus Ecclesiae</i> [A templom bejárata]	11. <i>Gradus ad Triclinia</i>
[Az ebédlőkbe vezető lépcsők]
4. <i>Archivum regnicolare</i> [Országos levéltár]	12. <i>Habitatio Dominorum Canonicorum</i>
[A kanonok urak lakása]
5. <i>Habitatio Reverendissimi Domini Praepositi</i>
[A főtisztelendő prépost úr lakása]	13. <i>Cellaria</i> [Pincék]
6. <i>Ingressus ad Castrum</i> [Bejárat a várba]	
7. <i>Triclinium</i> [Ebédlő]	
8. <i>Habitatio Illustrissimi Domini Episcopi Agriensis et Praepositi Georgii Fenesy</i>
[Méltóságos Fenesy György egri püspök és prépost úr lakása]	

A mérnök szignálta is művét: *Cassovie 1-er Aout 1783. Desinè par M. Joseph à Peska m^{anu} p^{ropria}*, vagyis a rajtot Kassán, a kamara székhelyén készítette 1783. augusztus 1-jén. A Peschka-rajz alapját képező, egykor a jászói konventben őrzött ábrázolást (*Castrum vetus Jaszow*) többen is közölték,⁵ így Fraknói Vilmos is Pázmány-életrajzában, akinek a jászói premontrei gimnázium egyik korabeli, Horváth nevű diákja másolta le a képet.⁶

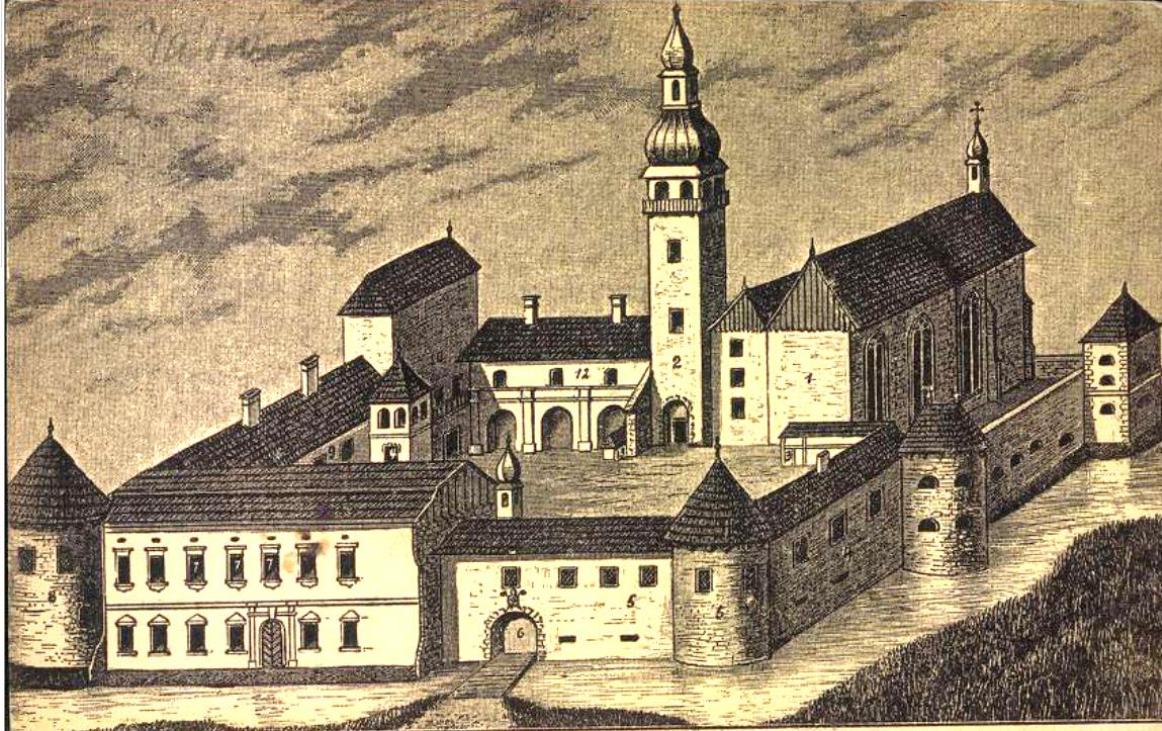

4–5. A 17. prépostság Jászón őrzött ábrázolása és J. Peschka rajza (Kassa, 1783. aug. 1.)
(KÖNYÖKI–NAGY 1905. 355. ábra alapján és BIXA C. p. № 347.910, № 88. BIXA felv.)

⁵ *Schematismus canonicorum regularium sacri candidi ac exempti ordinis Præmonstratensis regiae praepositurae S. Joannis Baptistae de Castro Jászó. Ad annum scholasticum 1891/2. Cassoviae, 1891. Cassoviae 1891. Typis Ludovici Ries. 18.; BORBÉLY 1932. 180. 73. kép; A JÁSZÓI VÁR RÉGI KÉPE. (Eredetije a jászóvári monostor könyvtárban) SZIKLAY–BOROVSKY 1896. 476.*

⁶ *Jászó várát a mult században egészen ujra építették. A conventben levő kép, melyről e példány vétetett, s melyet e derék szerzet egyik kiváló növendéke Horváth másolt le, még az ujra építés előtti állapotot mutatja. FRANKÓI 1868–1872. II. 337.*

A Peschka-féle ábrázoláshoz a legközelebb egy 20. század eleji monográfiában közölt kép áll, amelynek jelmagyarázata is van, ráadásul megegyezik a Peschkáéval, ugyancsak mindkét rajzon van földmérték-beosztás bécsi ölben (az eredeti rajzon latinul: *orgia*, az aradi rajzon németül: *Klaster*), illetve mindkét helyen megvan az égtájak jelölése szélrózsával.⁷ A Jászóvárról készült rajz olyan népszerű volt, hogy a 20. század elején képeslapra is felkerült, nem is akárhogyan: az eredeti rajz alapján, hiszen az épület-részeket itt is számokat látunk.⁸

6. A jászói prépostság régi rajza képeslapon, 20. sz. eleje (OSZK, forrás: hungaricana.hu)

Az eredeti rajz készítője ismeretlen, de a jelmagyarázatból egyértelműen kiderül, hogy Fenesy György egri püspök és jászói prépost idején készült. Fenesy (Fenessy) György (Sopron, 1632–Jászó, 1699) 1685-től csanádi, 1687-től haláláig egri püspök, és ilyen minőségében a jászói premontrei prépostság volt a rezidenciája, hiszen az egri püspök és káptalan, bár a török miatti száműzetésében a 17. század elején Kassát választott székhelyéül, a kassai evangélikus városvezetés miatt 1613-ban kénytelen volt Kassáról Jászóra távozni. A premontrei kanonokrend középkori jászói prépostságát, amely hiteleshelyként is működött, már a 15. század közepe óta Jászóvárnak (*castrum Jászó*) nevezték, Szaniszló jászói prépost (1435–1450) ugyanis engedélyt kapott a királytól, hogy a kolostort erőddé építse át. A prépostság az 1550-es évektől egészen 1697-ig, a premontrei rend visszaállításáig, világi papok kormányzása alá kerül, a 17. században a prépostságban lakó egri püspökök egyben jászói kormányzó prépostok is. Fenesy Györgyöt igen nehéz időkben, a rendi mozgalmak és a Thököly-felkelés háborús viszonyait követően nevezik ki egri püspöknek és jászói kommandátornak, és nevéhez fűződik a rendi háborúk, főként Thököly uralma alatt romossá lett Jászóvár újjáépítése.

⁷ KÖNYÖKI–NAGY 1905. 355. ábra

⁸ *A jászói prépostság ősrégi alakja*. Képeslap, 20. sz. eleje. OSZK Képeslapgyűjtemény (Forrás: hungaricana.hu)

1685-ben a prépostság javainak összeírása szerint tűzvész is pusztított az épületben,⁹ de Fenesy György alig évtizedes prépostsága alatt újjáépítette a hatalmas épületegyüttest. A Peschka-féle színezett tusrajzon a Fenesy által felújított Jászóvár látható nyugat felől, mert a préposti palota és a vár kapuja az erőd nyugati oldalán épült fel. A jelmagyarázatból kiderül, hogy a korábbi prépostok a várkapuval egybeépült masszív palotarészt és a mellette álló dél-nyugati bástyát használták rezidenciának, Fenesy azonban az észak-nyugati bástyában rendezkedett be, és püspöksége idején a két épületrész közötti, feltehetően a kora újkorban emelt palota emelete szolgált ebédlőnek, míg a régi ebédlőt eredetileg a középkori északi traktusban rendezték be.

7. Ismeretlen festő: Fenesy György az egri püspökök galériájából, 18. század vége¹⁰
(ÉLK FME felv.)

⁹ [a]rx pridem exusta est, per ignis voraginem non mediocriter ruinata, decidentibus fornacibus et trabibus antecedenter commoda erat constitutionis. (1685. máj. 11.) MNL OL UeC 56/26

¹⁰ Ismeretlen festő: Fenesy György egri püspök az egri püspökök galériájából, 18. század vége. Olaj, vászon, 44x34 cm. ÉLK FME Ltsz. 2014.1.13. A kutatásban nyújtott segítségért Köves-Kárai Petrának tartozom köszönettel.

Az északi traktusban elhelyezett ebédlő mellett, az épületkomplexum nyugati részén, a toronnyal egybeépítve voltak a kanonoki hálószobák is a 17. században, jóllehet a jelmagyarázatban szerepel a kanonoki lakás 12-es számmal, a rajzról ez a szám hiányzik (megvan viszont az ábrázolásról készült 20. század eleji képeslapon, illetve az alább ismertető 18. századi pozsonyi rajzon). Fenesy György külön nyári ebédlőt is használt a vár északkeleti tornyában, ide az eredeti ebédlőpalotához és a toronyhoz ragasztott, legfelül árkádos folyosóval ellátott kis lépcsőtorny vezetett. A hiteleshely levéltárát, a rajz leírása szerint: az „országos levéltárát” (*Archivum regnicolare*) az erőd déli épületrészének emeletén helyezték el, a préposti rezidencia mellett, minden bizonnyal már a középkor óta ez volt a helye.

8. A prépostsági templom J. Peschka rajzán

Peschka rajza kitűnő forrás a középkor eredetű, gótikus, majd a 18. században lebontott templom építéstörténetére. A nagy déli gótikus ablakokkal épült főhajóhoz és szentélyhez északról egy alacsonyabb hajó csatlakozott, homlokzatán ablakokkal, míg a templom főbejáratához kis szélfogót építettek, s a reprezentatív kapu helyett ezen át lehetett a várudvarról a templomba lépni. Igen érdekes a templom mellé – feltehetően a 17. században felépített – karcsú torony, tetején reneszánsz árkádos folyosóval és rézzel fedett hagymakupolával. A tornyot talán a török háborúk és rendi küzdelmek végeztével, az új, békésebb időszak reményében emeltette a püspök.

9. A préposti címer J. Peschka rajzán,
1690/1780 k., részlet (BJXA felv.)

10. A préposti címer a jászói templom homlokzatán,
kőfaragvány, 1771 k. (Forrás: wikipEdia)

A kamarai mérnök rajzán és az 1905-ben közölt jászói ábrázoláson¹¹ a prépostság 17. századi címere is szerepel, amelyet az 1771-re felépített új barokk prépostság bejárata fölött is elhelyeztek. A közös püspöki infula két címerpajzsból alatt egyesített címer mögött jobbharánt irányban elhelyezett pástorbort látható, főpapi rangjelvényként, a jobb, vízszintesen osztott pajzs felső mezejében a prépostság védőszentje, Keresztelő Szent János növekvő alakja, mint a prépostság 13. század óta ismert jelvénye látható, az alsó mezőbe pedig egy „W” betűt helyeztek, amely minden bizonnyal I. vagy II. Ulászló királyra utal. A heraldikai bal oldalra helyezett címerpajzs a Magyar Királyság kettőskeresztjét hordozza.

Érdemes összevetni Jászóvár 17. század végi ábrázolását a prépostságról készült vedutával, amelyet Johannes Ledentu (Le Dentu, 1602–1654) hadmérnök és bécsi udvari festő készített egy fél évszázaddal korábban, 1639-ben. Ledentu Bécsben őrzött, az utódoktól *Confinia regni Hungariae* [Magyarország végvárai] címet kapott, több, mint 70 vedutát, illetve alaprajzot tartalmazó albumába¹² a Jászóról készült tusrajz is szerepel.

¹¹ KÖNYÖKI–NAGY 1905. 355. ábra

¹² LEDENTU, Iohannes: *Confinia regni Hungariae*. Wien, 1639. Handschrift; 75 Bll. 330x473 mm. – Auf jedem Blatt ganzseitige lavierte Federzeichnung. Grünes Leder mit reicher Goldpressung (u.a. Kaiserwappen) über Pappdeckeln, Goldschnitt. ÖNB Cod. 9622.

11–12. J. LEDENTU: Jászó, 1639. Tusrajz és részlete (ÖNB Cod. 8622)
(Forrás: <http://data.onb.ac.at/rec/AC13954086>)

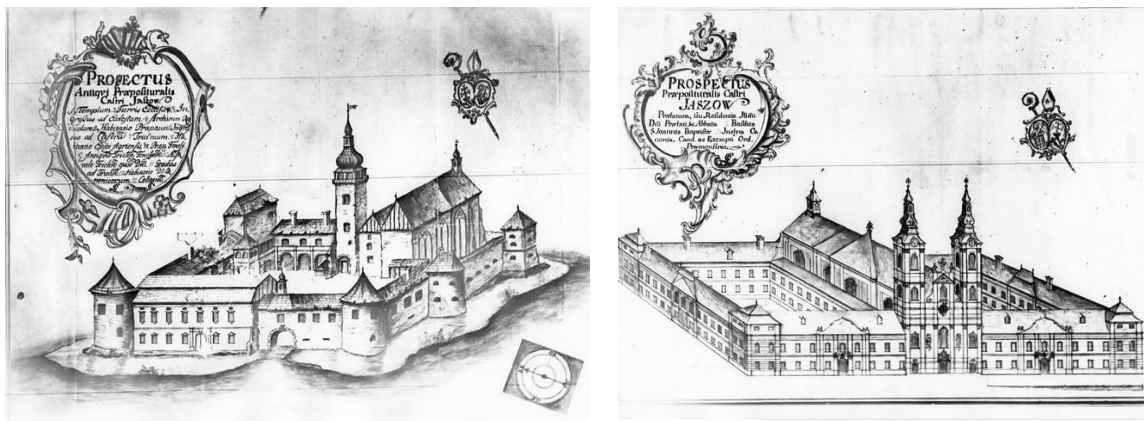
Ledentu rajza észak felől ábrázolja Jászóvárat, jól kivehető a később nyári ebédlőnek használt, és az északi falból kiugró toronyépület, illetve a vár bástyái és a templom, ekkor még magas torony nélkül, valamint a templom melletti többemeletes (feltehetően középkori eredetű) épülettömb, a tulajdonképpeni prépostsági palota, amelyet a 17. század végére már lebontottak.

Egyébként nem Joseph Maria Peschka kassai kamarai mérnök volt az egyetlen, aki a prépostságban őrzött, Fenesy püspök és prépost korából származó ábrázolást lemásolta, a jászói konvent ma a Szlovák Nemzeti Levéltár tulajdonában lévő hiteleshelyi levéltárában van egy 18. század második feléből származó másolat, amely akkor készült a régi Jászóvárról, amikor már az új, Franz Anton Pilgram-féle templom és kolostor állt a helyén, vagyis a Peschka-rajzzal egy időben. Kérdés, hogy vajon Peschka az eredeti, 17. századi képet, vagy a ma Pozsonyban őrzött 18. századi másolatot használta-e.

13. A jászói prépostság 17. századi ábrázolásának 18. századi másolata a leleszi konvent levéltárában (SNA HMKPJ) (Digitális felv.: SNA)

A régi, lebontott épületkomplexum rajzáról alkotott másolattal egy időben egyébként az új, 1745–1765 között épült prépostságról is készült egy tusrajz Jászón, amelyet szintén a pozsonyi levéltár őriz.¹³

14–15. Tusrajzok: a jászói prépostság 17. és 18. századi ábrázolása (SNA HMKPJ)
(Fényképmások: MTA BTK MI Fényképtára; forrás: <http://fototar.mi.btk.mta.hu/hu/>)

¹³ A ma Pozsonyban őrzött jászói hiteleshelyi levéltár tusrajzairól fotómások készültek, amelyek az MTA BTK MI Fényképtárban találhatóak: 1/. Jászó vára és temploma a 17. században, 18. század, Pozsony (Bratislava, Szlovákia), állami levéltár (Štátny archív v Bratislave), a leleszi prépostság levéltára, toll, vízfesték. Leltárba vétel éve: 1974. Ltsz. MTA BTK MI F B1092. 2/. Jászó vára és temploma, 18. század, Pozsony (Bratislava, Szlovákia), állami levéltár (Štátny archív v Bratislave), a leleszi prépostság levéltára, tollrajz. Leltárba vétel éve: 1974. Ltsz. MTA BTK MI F B1093.

GYŰJTEMÉNYEK RÖVIDÍTÉSE

BJXA = Biblioteca Județean 'Alexandru D. Xenopol' [A. D. Xenopol Megyei Könyvtár] Arad, Románia
 C. p. – Sectia Colectii speciale / Colectia de patrimoniu [Különgyűjtemények részlege, Nemzeti örökség gyűjteménye]

ÉLK FME = Érseki Palota Látogatóközpont - Főegyházmegyei Múzeum, Eger

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

UeC = E 156 – A Magyar Kamara Archivuma Urbaria et conscriptiones

MTA BTK = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest

MI = Művészettörténeti Intézet

F = Fényképtár

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

ÖNB = Österreichische Nationalbibliothek, Wien

SNA = Slovenský národný archív, Bratislava [Szlovák Nemzeti levéltár, Bratislava/Pozsony, Szlovákia]

HMKPJ = Hodnoverné miesto Konventu premonštrátov v Jasove [A járszói premonstrei konvent hiteleshelyi levéltára]

BIBLIOGRÁFIA

BORBÉLY 1932

Dr. BORBÉLY Andor: Adatok a magyar várak és városok ábrázolásához a XVI–XVII. századból = *Hadtörténelmi Közlemények* 33. (1932) 171–186.

FRAKNÓI 1868–1872

FRAKNÓI Vilmos: *Pázmány Péter és kora I–III.* Ráth, Pest, 1868–1872 (*Magyar Történelmi Életrajzok*)

GYULAI 2017

GYULAI Éva: Gezeichnet durch Maria Joseph Peschka – Miskolci kamarai tervrajzok, 1773. Előtanulmány az új várostörténeti kiállításához = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LV. (2016) 227–239.

KÖNYÖKI–NAGY 1905

KÖNYÖKI József: *A középkori várak különös tekintettel Magyarországra.* Szerk.: NAGY Géza. MTA, Budapest, 1905

SZIKLAY–BOROVSKY 1896

Abauj-Torna vármegye és Kassa. Szerk.: SZIKLAY János–BOROVSKY Samu. „Apollo” Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1896 (*Magyarország Vármegyéi és Városai – Magyarország Monografiája*)